

MED PAULUS PÅ LIVSÅSKÅDNINGSTORGET

Lars Dahle

Om Apg. 17:16–34 som apologetisk modell. För apostlarna gick proklamation och argumentation hand i hand i förmedlingen av kristen tro. Detta ser vi inte minst i berättelsen om Paulus på det förkristna Atens torg. Lukas ger här sina läsare en apologetisk förebild som är tillämpbar också på vår tids efterkristna livsaskådningstorg.

VI LEVER I EN TID med många frågor, invändningar och alternativ till kristen tro. Därför är apologetik en viktig del i förkunnelse, själavård och diakoni. Inte minst för att Bibeln själv uppmanar den kristne att vara beredd att ge skäl för "det hopp ni äger" (1 Pet. 3:15). Apologetik är alltså en biblisk angelägenhet.¹

Trots att apologetisk verksamhet ofta har ett begränsat utrymme i kyrka, teologi och mission, finns det en växande internationell facklitteratur på området. Bibelmaterialet är tyvärr ofta sparsamt behandlat i denna litteratur. Det finns dock en bibeltext som nästan utan undantag av apologeter nämns som en aktuell nytestamentlig modell, nämligen Lukas berättelse om Paulus i Aten (Apg. 17:16–34). Trots detta har texten aldrig blivit utforskad på djupet som apologetisk modell. Inom den nytestamentliga exegetiken finns det dock rikligt med litteratur om detta fascinerande bibelavsnitt.

Härmed är bakgrunden tecknad för min avhandling om *Acts 17:16–34. An Apologetic Model Then and Now?* (Open University, UK, 2001). Avhandlingen kan sägas bygga på två grundläggande utgångspunkter. För det första bör apologetik definieras som "den förnuftsmässiga motiveringen – både gentemot kristna och icke-kristna – av de kristna sanningsanspråken i mötet med frågor, invändningar och alternativ". För det andra behöver apologetiken förankras i det bibliska materialet, med Apg. 17:16–34 som naturligt fokus.

Apostlagärningarna som apologetik

Varje försvarbar tolkning av en bibeltext måste göras i förhållande till den aktuella textens större sammanhang. Bibelavsnittet om Paulus i Aten ingår i evangelisten Lukas verk i två delar om Jesus (Lukasevangeliet) och urkyrkan (Apostlagärningarna). *En sådan berättande (narrativ) text måste läsas i ljuset av både författarens avsikt och bokens innehåll som helhet.* Det är ju inte utan vidare självklart att det som berättas i Apostlagärningarna är avsett att efterliknas av läsarna!

Lukas beskriver avsikten med sitt verk i Luk. 1:1–4 och i Apg. 1:1–5. Med sin grund i dessa två "förord" kan författarens avsikt med del två (Apostlagärningarna) sägas vara tredelad. *För det första* önskar Lukas ge en historiskt trovärdig berättelse om evangeliets väg från Jerusalem till Rom. Denna berättelse inkluderar också aposteln Paulus möte med Aten (ca år 48–50 e.Kr.), som fortfarande var en viktig symbol för lärdom, filosofi och kultur. *För det andra* berättar Lukas sin historia för att bekräfta sanningen i de kristna läsarnas tro på en Gud och en Herre (1 Kor. 8:5–6), en tro som ständigt utmanas av alternativa judiska, romerska eller grekiska livsaskådningar. Evangeliet möter nämligen flera alternativa livsaskådningar på vägen till Rom, och visar sig – enligt Lukas – vara trovärdigt i mötet med dem alla. Detta gäller också mötet med atensk filosofi och religiositet, så som det är återberättat i 17:16 ff. *För det tredje* berättar Lukas om dessa olika möten mellan kristen tro och andra livsaskådningar för att ge läsarna hjälp i deras egen apologetiska tjänst. Genom apostlarnas apologetik får läsarna tillgång till viktiga resurser för sitt eget liv. Därmed blir det meningsfullt att tala om möjliga apologetiska modeller eller förebilder i

Apostlagärningarna utan att de första eller därefter läses därmed åläggs att blint imitera allt apostlarna gjorde. Det som här kan utläsas av texterna kan tas som förpliktande budskap, rekommenderade strategier eller möjliga sätt att närma sig människor. I detta perspektiv kan Apg. 17:16 ff betraktas som en apologetisk modell.²

Hur är det då med Apostlagärningarnas innehåll som helhet? Det verkar finnas ett tydligt mönster i Apostlagärningarna i beskrivningen av de första kristnas apologetiska verksamhet.

- a. Oavsett person och situation är det en gemensam underliggande övertygelse om att den kristna tron på en Gud och en Herre är sann.
- b. Olika sätt att närma sig människor används i olika situationer, eftersom frågor, invändningar och alternativ är så olika hos de olika målgrupperna.
- c. Det verkar också som om det finns en gemensam struktur i argumentationen, eftersom apostlarna alltid söker efter en gemensam plattform (vare sig det nu är den Heliga Skrift eller skapelsen), därefter argumenterar för den historiska trovärdigheten i Jesu uppståndelse och låter så sanningen utmana den enskilde.

Detta tydliga mönster återfinns också i Lukas berättelse om Paulus som apologet i Aten.

Atenska frågor, invändningar och alternativ

Aposteln mötte ett Aten där den politiska och militära storhetstiden var förbi. Men staden var fortfarande en viktig kulturfaktor i det romerska imperiet. I en situation präglad av religiös och filosofisk pluralism, stod nya idéer högt på dagordningen på torget i Aten (jfr v. 21).

Det är ju inte utan vidare självklart att det som berättas i Apostlagärningarna är avsett att efterliknas av läsarna!

”

Det är värt att lägga märke till att Lukas inte börjar med att nämna aposteln beundran för de mäktiga atenska byggnaderna och den rika atenska litteraturen (även om detta ju berörs i anförandet som Paulus höll). Författaren börjar

i en annan ände, nämligen med att berätta om apostelns starka reaktion på avgudadyrkan.³ Paulus fylls här av nitälskan, något som leder till att aposteln lämnar rollen som "avvaktande turist" (v. 15) och börjar med förkunnelse i synagogan och på torget. Som ett resultat av Paulus förkunnelse – som vi faktiskt inte hör så mycket om – synliggörs aktuella atenska frågor, invändningar

och alternativ till kristen tro.

Det verkar som om Paulus mötte tre centrala frågor i Aten: "Kan vi få höra mer om detta?" (v. 19 f) avslöjar en grundläggande atensk nyfikenhet. Avsaknaden av referensramar ligger bakom det underförstådda "vem är de två gudarna Jesus och Uppståndelsen?" (v. 18) Vidare lägger ett historiskt studium i dagen, att Areopag-rådet – som Paulus blev förd fram inför (v. 19) – skulle godkänna verksamhet som utövades av budbärare för nya, främmande gudar. Inte minst gällde detta om nya altaren skulle byggas (till fördel för Atens ekonomi!). Därmed var rådets fråga till aposteln med stor sannolikhet: "Behövs det ett nytt altare?"

Paulus mötte också flera tydliga *invändningar* från atenarna. Någon ser på aposteln som en obetydlig talare med ett enfaldigt budskap ("han är en pratmakare", v. 18). Andra menar att han propagerar för irrelevanta, utländska gudomligheter ("främmande gudar", v. 18). Han möter med andra ord atenskt högmod i olika former. En tredje invändning hänger i luften: "Om vi har fel, varför drabbas vi inte av

gudarnas vrede?” Atenarna hade nämligen en föreställning om att allvarlig sjukdom, som hade drabbat staden en gång, hade varit ett uttryck för gudarnas vrede. I överensstämmelse med denna föreställning gjorde atenarna allt för att blidka gudarna, däribland också att bygga altare till okända gudar – som ett slags religiös livförsäkring.

Sådana frågor och invändningar var naturligtvis färgade av atenarnas olika livsåskådningar. Enligt Lukas mötte Paulus representanter för tre olika *alternativa livsåskådningar*, nämligen stoiker, epikuréer och folkreligiösa. Medan stoikerna var panteister, trodde epikuréerna att gud – eller gudarna – var avlägsna makter som inte blandade sig i människornas liv. Båda dessa filosofiska skolor accepterade vid denna tid folklig (av)gudadyrkan, som en sorts strategiskt erkännande för att behålla folkets välvilja. Aten var djupt präglad av folkreligiositet, med en mångfald av religiösa tempel, altare och statyer (jfr v. 16 b). I bakgrunden – i Lukas berättelse – finns också det politiska trycket till kejsardyrkan, som ökade under denna tidsperiod.

I texten som följer ska vi se hur Paulus som judekristen apologet mötte dessa krävande utmaningar i Aten.

Apologeten Paulus svarar på utmaningarna

Paulus uppehöll sig på torget, som i Aten var ett levande centrum för bland annat handel, utbildning och debatt. Vid denna tid hade också Areopag-rådet möten på torget, uppenbarligen i form av öppna samlingar. Som tidigare nämnts, fick Paulus en formell inbjudan, som budbärare för främmande gudar, att presentera sin sak för rådet. Därmed förändrades scenen –

i det nordvästra hörnet av torget – från ett slags ”Speaker’s Corner” till ett öppet förhör inför rådet.

Det är helt tydligt att aposteln aktivt sökte efter möjliga *anknytningspunkter* för evangeliet. Han fann sådana på flera sätt i det atenska altaret ”Till en okänd Gud” (v. 23). Paulus anknyter här till den insikt om okunnighet om Gud som detta altare ger uttryck för, ett slags sökande och längtande gudstro, som kan sägas erkänna något av Guds ”osynliga egenskaper, hans eviga makt och gudomliga natur” (Rom. 1:20). Paulus knyter också an till traditionen om gudarnas dom (se ovan), något som naturligt introducerar tanken på Gud som domare i v. 30. Dessutom utgör det ensamma altaret (som gör gällande att Gud är okänd) en kritik

av alla de andra altarna (som utsäger att gudarna är kända). Paulus använder här tanken från den filosofiska religionskritiken, inte minst Sokrates krassa kritik av avgudadyrkandet.

Paulus hade fokuserat på evangeliet om Jesus och uppståndelsen i sin ursprungliga förkunnelse på torget. Detta missförstods tyvärr. I anförandet inför rådet ger aposteln därför den bibliska refe-

rensramen för detta budskap, nämligen Gud som Skapare, Uppehållare och Herre (v. 24 ff). Paulus knyter här an till både stoikernas och epikuréernas ”naturliga teologi”⁴ i en elegant argumentation, kanske med bakgrund i profetord som Jer. 23:23. Medan stoikerna i sin panteism anar något av Guds närhet (immanens), så fasthåller stoikerna i sin deism något av Guds storhet (transcendens). Paulus bekräftar därmed båda livsåskådningarna som del- eller halvsanningar, samtidigt som båda kritiserar med utgångspunkt i den motsatta livsåskåd-

Aposteln sökte
aktivt efter
mögliga
anknytningspunkter
för evangeliet.

”

ningen. Det som Paulus gör här kan betecknas som "positiv dekonstruktion", han bekräftar det sanna och avslöjar det falska i alternativa livsåskådningar så att evangeliet kan bli presenterat på ett autentiskt och relevant sätt.

Det är helt tydligt att aposteln förutsätter en *gemensam plattform* ("common ground") i förhållande till atenarna. Denna plattform har både med verklighet (ontologi) och kunskap (epistemologi) att göra. Paulus och atenarna lever i samma grundläggande verklighet – i Guds skapade värld som människor, skapade värdefulla till sin Skapares avbild, men samtidigt som skyldiga syndare inför samme Helige Gud. En personlig bekännelse till en annan livsåskådning än den kristna står därför inte bara i konflikt med det bibliska vittnesbördet, utan också – på en eller annan punkt – i konflikt med själva verkligheten. När det gäller en gemensam plattform för kunskap hänvisar Paulus inte till den Heliga Skrift som auktoritet i sitt anförande⁵, eftersom det inte hade varit meningsfullt i det icke-judiska, förkristna och pluralistiska Aten. I stället finner vi att aposteln i sin argumentation hänvisar till underliggande sanningskriterier.⁶ För att något ska vara sant måste det

1. vara språkligt och logiskt meningsfullt (konsistenskriteriet),
2. stämma överens med det som vi annars vet om verkligheten (korrespondenskriteriet) och
3. kunna förändra och förvandla (det pragmatiska kriteriet).

Med det som så långt är sagt som bakgrund är det nu möjligt att redogöra för den apologetiska *argumentationen* i Paulus anförande. Denna kan uttryckas som ett argument i tre delar för den kristna trons sanning:

- a. *Stoikernas panteism och epikuréernas deism innehåller delssanningar, men det är en judisk-kristen "naturlig teologi" som bäst förklarar Gud, uni-*

versum och människan (v. 24–29). Detta argument besvarar frågan om ett nytt altare och bemöter invändningarna om att kristen tro är "oförnuftig" eller "främmande".

- b. *Påståendet att Gud (den judisk-kristne) har absolut auktoritet är logisk, eftersom han är Skapare och Uppehållare – och detta åter utgör en förnuftig anledning till att människor nu bör omvända sig* (v. 30–31). Detta argument bemöter invändningen om frånvaron av gudarnas dom, relativiserar andra livsåskådningar och ger förutsättningar för att kunna introducera Jesus på ett nytt och annorlunda sätt.
- c. *Denne Gud är inte längre okänd, utan har uppenbarat sitt ansikte och sitt namn i Jesus. Jesu uppståndelse möter människans djupaste behov, visar att Jesus är unik med absolut auktoritet och är historiskt trovärdig* (v. 31). Därmed är frågan om Jesu uppståndelse besvarad – mot bakgrund av judisk-kristen teism och i kontrast till stoikernas uppfattning (om själens odödlighet) och epikuréernas (att döden är det slutliga).

Av texten framgår det att Paulus hade tre *målsättningar* med talet inför Areopag-rådet, med hänsyn till den enskilde åhörarens grad av öppenhet. För *det första* önskade han väcka intresse för "evangeliet om Jesus och uppståndelsen", något som också skedde i förhållande till en del av åhörarna (v. 32 b). För *det andra* önskade han övertyga atenarna om den kristna trons sanning, för dem som var öppna för att undersöka saken närmare. Lukas berättar att flera sådana – rådsmedlemmen Dionysios, en kvinna vid namn Damaris och "några andra" – kom till tro (v. 34). För *det tredje* önskade han konfrontera otron, något som också sker i v. 32 a.

Men är detta verkligen Paulus...?

Det som är sagt så långt ger en tydlig bild av hur Lukas presenterar Paulus som apologet – som historisk berättelse (i kortform), som be-

kräftelse på sanningen i kristen tro och som modell för läsarna. Men i hur stor grad överensstämmer Lukas bild av Paulus med näraliggande texter från apostolns egen hand?⁷

Det är fyra texter från Paulus brev som är särskilt aktuella i detta sammanhang.

- *1 Tess. 1:9–10* är antagligen skrivet under samma tidsperiod som besöket i Aten. Paulus budskap har också samma huvudsakliga beståndsdelar: a) omvändelse från avgudar till den levande och sanne Guden, b) Guds kommande dom och c) Jesu uppståndelse.
- *1 Kor. 2:1–2* beskriver Paulus radikala hållning på vägen från Aten (Apg. 17) till Korint (kap. 18). Aposteln ser framåt mot Korint och har där en uppgörelse med sofistisk retorik (som betonade form hellre än innehåll, en intellektualistisk skola som var framträdande bland annat i denna stad), inte en uppgörelse med sin egen apologetik.
- Detta visar hur Paulus tar utmaningarna i varje enskild stad på allvar, i överensstämmelse med principen i *1 Kor. 9:19–23* om att vara jude för judar och grek för greker – för evangeliets skull.
- *Rom. 1:18–23* har en annan målgrupp än anförandet i Aten, men på båda ställena förmedlas evangeliet inom ramen för en judisk-kristen "naturlig teologi". Samma sakinnehåll står i fokus:
 - a. Guds allmänna uppenbarelse är en realitet och fortfarande tillgänglig för människor.
 - b. Synden gör att människan ständigt undertrycker och förvränger denna naturliga kunskap om Gud, något som för till både okunskap och skuld.

Jämförelsen med dessa fyra bibelställen bekräftar alltså den bild som Lukas ger av apologeten Paulus i Aten. Det är ännu en anledning att ta textens roll som möjlig modell på allvar!

En apologetisk modell för vår tid

Texten om Paulus som apologet i Aten utmanar oss som kristna i vår sekulariserade och pluralistiska samtid. Till slut i denna artikel följer därför några centrala utmaningar från denna text i form av följande frågor:

I vilken utsträckning präglas vi som kristna av den bibliska livsåskådningen?

Paulus blev djupt berörd i sitt inre när Gud inte fick äran. Aposteln var i stånd att presentera den bibliska livsåskådningen i helhetsperspektiv för att evangeliet om Jesus skulle kunna bli begripligt.

Ser vi som kristna skillnaden mellan "synagogan" och "torget"?

I vår tid är livsåskådningstorget en realitet, något som visar sig i skola och kyrka samt i många människors hållning till aktuella livsåskådningsfrågor. Paulus förväntade sig inte ett samtycke till Bibeln som Guds ord som en *föresättning* för att bli kristen, utan som en *naturlig följd*. Aposteln accepterade sanningskriterierna som utgångspunkt för samtalet och debatten på torget – i tillit till Gud som sanningens källa.

Känner vi igen samtidens aktuella frågor, invändningar och alternativ?

Dessa verkar ofta vara präglade av populär postmodernism, som är en aktuell tidsanda: "Postmodernismen går längre än den 'moderna', vetenskapligt baserade synen på värld-

Paulus tar
utmaningarna
i varje enskild
stad på allvar.

”

den genom att blanda en skeptisk hållning till teknologi, objektivitet, absoluta sanningsanspråk och totalförklaringar med en betoning på image och utseende, personliga tolkningar, nöjen och utforskningen av varje andligt och materiellt perspektiv.⁸ Möjligheten i denna postmoderna hållning (hos den icke-kristne) ligger i en öppenhet för enskilda kristnas livshistoria och vittnesbörd. Problemet med en postmodern inställning är den underliggande relativism som gör att varje absolut sanningsanspråk blir betraktat som ett uttryck för vilja till makt. Det är också viktigt att betona att postmodernismen inte är den allenarådande livshållningen i vår samtid.

I vilken grad är vi som kristna i stånd att företa en "positiv dekonstruktion" av andra sekulära och religiösa livsåskådningar?

Alla människor tror, frågan är på vad och varför. Om all sanning är Guds sanning finns det alltid något att bekräfta och något att avvisa i varje livsåskådning. Samtidigt måste det unika i kristen tro fasthållas. På samma sätt som i förhållande till andra livsåskådningar kan också "positiv dekonstruktion" användas i mötet med postmodernismen.

I vilken utsträckning är vi som kristna skickade att använda Paulus argumentation i Aten?

- a. Den bibliska "naturliga teologin" är mer trovärdig än både ateism och panteism, med en bättre förklaring både på universums uppkomst och struktur och på människans särprägel, värde och ansvar.
- b. Vår tid förkastar auktoriteter och betraktar

därför "synd" som en kulturell konstruktion. Guds auktoritet är emellertid inte en manipulerande, utan legitim auktoritet, eftersom Gud är vår Skapare och gav sig själv för oss.

- c. Uppståndelsen talar till vår tid, som är upptagen av – och fruktar – döden. I Jesus har Gud fått ett ansikte och ett namn. Trovärdigheten i evangeliet vilar fortfarande på det historiska i Jesu uppståndelse.

I hur stor grad präglas vår kommunikation på livsåskådningstorget av Paulus tredelade målsättning?

För att kunna väcka ett äkta intresse för evangeliet måste vi ge plats för kreativitet i förmedlingen, så att vår tids altare till en okänd Gud kan identifieras.⁹ För att kunna övertyga om sanningen i kristen tro måste vi ge utrymme för systematiskt arbete med öppna argument. Det skall göras med vishet och i bön. För att kunna konfrontera ottron, där det är naturligt och nödvändigt, måste vi våga tala – som Skriften – med både tydlighet och kärlek.

Texten i Apostlagärningarna 17 kap. utmanar mot denna bakgrund till tydliga, öppna och utmanande argument och samtal på vår tids livsåskådningstorg – om Vägen, Sanningen och Livet.

Lars Dahle

PhD i religionsvetenskap (teol dr) och studierektor på Mediehögskolan Gimlekollen, Kristiansand, Norge. Artikeln har varit publicerad i "Fast Grunn" 6/2003 under rubriken "Med Paulus på livssynstorget – om Apg. 17, 16–34 som apologetisk modell" Publicerad med tillstånd av författaren och "Fast Grunn". Översättning från norskan av Helena Weberup, Lund Bearb. av red.

1 Se också Apg. 18:4; 2 Kor. 5:11 a och 10:4–5; Fil. 1:7 och 16; Kol. 4:5–6.

2 Ett växande antal forskare verkar beskriva Lukas intentioner med Apostlagärningarna i överensstämmelse med min förståelse här. Följande utsaga får stå som typiskt exempel: «In a single stroke Luke provided early Christianity with a sense of definition, identity and legitimisation, things Theophilus presumably needed reassurance or more certainty about.» (Ben Witherington, *The Acts of the Apostles: A Socio-Rhetorical Commentary*, Eerdmans 1998, s. 26)

3 Det grekiska ord som beskriver Paulus reaktion är faktiskt det samma som "epileptiskt anfall". Detta ord används i den grekiska översättningen av Gamla Testamentet (Septuaginta) för att beskriva Guds nitälskan.

- 4 Jag använder här "naturlig teologi" i betydelsen "mer eller mindre korrekta reflektioner om Gud, universum och människor på grundval av Guds allmänna uppenbarelse".
- 5 För Paulus var Skriften normativ också i Aten, så att Paulus budskap innehållsmässigt sett var helt och hållet i överensstämmelse med den bibliska livsåskådningen. Men på torget var detta en underliggande eller dold premiss, inte en aktiv del av apostelns argumentation.
- 6 Motsvarande argumentation med utgångspunkt i sanningskriterierna finner vi också i t.ex. Apg. 26:24–29.
- 7 Från en sida sett är ju frågan onödig, utifrån den förutsättningen att innehåller hos Bibelns olika författare – rätt förstått – harmonierar. Paulus texter kan dock fylla ut bilden som Lukas ger av Paulus som apologet.
- 8 E. David Cook: *Tro på avveier* (Oslo: Lunde, 1999), s. 11.
- 9 Aktuella kreativa resurser finns på www.damaris.org och www.damaris.no – både de engelska *CultureWatch* och *Tools for Talks* och de norska *Kulturvinduet* och *Bibellink* (av författaren uppdaterad not).